

з усіх предметів, з однаковою байдужістю ставиться до своїх оцінок, то це не його студент. Ігор Євгенович велів би працювати з тими, у кого з його предмета п'ятірки, а решта – «тройки».

Характерною рисою гуманізму є повага у ставленні до людини, незалежно від віку та статі. За словами С. О. Альтшулера, Ігор Євгенович завжди звертався до співрозмовника на ім'я та по-батькові. Ніколи не опікував дрібницею. Завжди заохочував ініціативу та самостійність [5, с. 21-26]

Бути максимально коректним – найважливіше завдання педагога, особливо прибічника гуманістичної педагогіки, оскільки кожна особистість має право на повагу по відношенню до себе, має право, у порівнянні з іншими, на особисту повагу і цінність.

Такі чесноти загально визначені. Вони стосуються як відносин з іншими людьми, так і відношення до самого себе. Саме вони характеризують людину, здатну нести відповідальність за наслідки свого вибору.

Ігор Євгенович Тамм завжди був вимогливим і доброзичливим одночасно. Він надавав своїм учням слухні і цінні поради, тим самим вселяючи віру молодих вчених у свої сили, сам при цьому залишався осторонь і лише мудро керував процесом, направляючи його в правильне русло.

Гуманістична педагогіка – це педагогіка високої самосвідомості. Вона вчить мистецтву мислення, повазі до розуму. Така педагогіка прагне допомогти у формуванні гуманістичних цінностей – мужності, турботи, поваги до прав і свобод самовизначення особистості. Такий гуманістичний підхід бере на себе відповідальність запропонувати загальнолюдську основу формування особистості; науково орієнтований, філософський, моральний погляд на розвиток суспільства в цілому.

Висновки. Здійснений аналіз окремих епізодів науково-педагогічної діяльності характеризує гуманістичні принципи світогляду І. Є. Тамма, які яскраво розкриваються у його спілкуванні з учнями-студентами, майбутніми науковцями. Це дає можливість окреслити спосіб практичної систематизації властивостей поняття гуманізм, гуманістична культура особистості, що

сприяє виробленню методики формування таких якостей як прагнення до знань, наполегливість, правдивість, принциповість, турбота про людей, комунікабельність, самостійність мислення, вміння поважати в людині особистість, уміння вселяти людям віру у власні сили та можливості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з наступним вивченням гуманістичних принципів науково-педагогічної спадщини Нобелівського лауреата, які залишаються актуальними для сучасної педагогічної науки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. Вибрані твори у п'яти томах. – Т. 2. – К., 1976.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
3. Киржниц Д. А. Вехи наукового творчества / Д. А. Киржниц // Природа. Спеціальний випуск к 100 летию Игоря Евгеньевича Тамма. – № 7 (959), июль 1995. – 194 с.
4. Садовий М. І. Місія І. Є. Тамма: [навч.-метод. посібн.] / М. І. Садовий, О. М. Трифонова. – Кіровоград: Сабоніт, 2011. – 134 с.
5. Воспоминания о Тамме / [Фейнберг Е. Л., Гинзбург В. Л., Дремин И. М., Марков М. А. и др.]; под ред. Е. Л. Фейнберг. – [3 – е изд.] – Москва: Издат, 1995. – 433 с.

BIBLOGRAFIYA

1. Sukhomlyns'kyy V. Vybrani tvory u p'yaty tomakh. – T. 2. – K., 1976.
2. Zyazyun I. A. Pedahohika dobra: idealy i realiyi / I. A. Zyazyun. – K.: MAUP, 2000. – 312 s.
3. Kyrzhnyts D. A. Vekhy nauchnoho tvorchestva / D. A. Kyrzhnyts // Pryroda. Spetsyal'nyy vupusk k 100 letyuu Yhorya Evhen'evycha Tamma. – # 7 (959), yuul' 1995. – 194 s.
4. Sadovyy M. I. Misiya I. Ye. Tamma: [navch.-metod. posibn.] / M. I. Sadovyy, O. M. Tryfonova. – Kirovohrad: Sabonit, 2011. – 134 s.
5. Vospomynanyya o Tamme / [Feynberh E. L., Hynzburh V. L., Dremyn Y. M., Markov M. A. y dr.]; pod red. E. L. Feynberh. – [3 – e yzd.] – Moskva: Yzdat, 1995. – 433 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Проценко Євгеній Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, викладач КВНЗ «Олександрійський педагогічний коледж імені В.О. Сухомлинського».

Наукові інтереси: дослідження педагогічних поглядів у творчій спадщині Ігоря Євгеновича Тамма.

Садовий Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєвості Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: історія педагогіки.

УДК 37 (09) (477)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРИВАТНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ

Людмила РУСАКОВА (Канів)

Постановка проблеми. В українській педагогіці на сучасному етапі, все більший інтерес викликає процес становлення та розвитку

художньо-мистецької освіти в Україні другої половини ХІХ – початок ХХ століть. Нові моделі

змін у сучасній художньо-освітній галузі не можна розглядати без надбань минулого.

Актуальність теми зумовлена необхідністю виявлення найбільш значущих аспектів художньо-педагогічної діяльності, що мають неабияке спрямування, на підходи до формування сучасної приватної художньої освіти України. Художня освіта як складова художньої культури суспільства пов'язана з різнобічним і гармонійним розвитком творчих сил людини, способами збагачення її духовного світу, виховання суто людських якостей. Сучасне суспільство пріоритетами свого розвитку визначає формування творчо-активного покоління, що в умовах мінливого і насиченого інформаційного середовища прагне до самоосвіти, саморозвитку і самореалізації. Визначальним при цьому є вектор гуманістичної спрямованості у формуванні особистості, звернення до досвіду художньої культури як системоутворюючого фактору сучасного художньо-освітнього буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні вагомості набувають положення щодо істотного перегляду змісту художньо-естетичної освіти, мета якої – розвиток світоглядних уявлень особистості, естетичного ставлення до дійсності та особистісно ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і створення художніх образів, формування потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні [10, с. 3–4]. Впровадження концептуальних у визначеному аспекті документів («Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» [5, с. 82-90], Комплексної програми художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» [7] та ін.) забезпечує апелювання освіти до провідних засад національної і світової культури, історії, духовних цінностей.

На сучасному етапі педагогічної науки проблемі становлення художньої освіти в Україні у другій половині XIX – початку XX століть присвятили свої праці чимало вчених. Так, В. Старченко [27, с. 17–20] дослідив народне малярство в контексті творчості митців України XIX – початку XX століть. М. Фомічова [30] врахувала регіональну специфіку при дослідженні формування професійно-мистецьких шкіл в Україні. Р. Шмагало [32, с. 4–9] визначив художні позиції мистецької освіти в Україні в середині XIX – середині XX століть. О. Ковальчук окреслив процеси становлення Національної академія образотворчого мистецтва і архітектури [6].

Однак на сьогодні не існує ще ґрунтовної праці, яка б розкрила шляхи становлення та розвитку приватної художньої освіти в Україні

другої половини XIX – початку XX століть, зокрема Катеринославського регіону. Саме в цьому вбачаємо актуальність своєї наукової праці.

Досягнення мети статті передбачає виявлення організаційно-педагогічних засад розвитку приватної художньої освіти Катеринославщини у другій половині XIX – на початку XX ст. та обґрунтування можливості використання позитивного історико-педагогічного досвіду реформованої художньої освіти на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує проведений аналіз розвитку приватної художньої освіти періоду другої половини XIX – початку XX століть, вагоме місце належить також Катеринославщині. Катеринослав заснований у 1776 р. за задумом намісника російської імператриці Катерини II у Новоросійському краї князя Г. Потьомкіна. За його намірами нове місто мало стати не тільки одним з головних центрів Новоросії (поряд із новоствореними в той вже час Херсоном (1778 р.), Севастополем (1783 р.), Миколаєвом (1788 р.), Одесою (1794 р.) та ін.), а й своєрідним осередком просвітництва на південних землях.

Художня освіта Катеринослава другої половини XIX – початку XX століть – невід'ємна частина культурної спадщини України. Вона віддзеркалює сформовані в регіоні ознаки художньо-мистецької свідомості та відверто ілюструє риси імперської політики різних режимів, які сприяли формуванню того величезного розриву загального та культурного піднесення у столичних та провінційних містах країни.

Згідно наказу Імператриці Катерини II (від 4 вересня 1784 р.) [21, с. 33–41], разом з Головним народним училищем передбачалось «...заснувати освітній заклад, в якому не тільки науки, а і витончені мистецтва викладались, як для вірних підданих, так і для сусідніх нам, особливо ж для єдиновірних наших...», а також створити Академію мистецтв та музики, яка, за словами сучасників, так і не була відкрита через недостатнє фінансово-матеріальне підкріплення [14, с. 96].

Своїм розпорядженням від 13 жовтня 1786 р. Катерина II погодила утримання всіх навчальних структур від доходів губернії. Але функціонування таких навчальних закладів було неможливим через фінансову кризу державних та губернських коштів в периферійних містах імперії. «Паперовий» університет проіснував тільки п'ять років (1790-1795 рр.). Смерть у 1791 р. ключового натхненника заснування «південної столиці» Г. Потьомкіна, а також прихід на престол Павла I після смерті імператриці у 1796 р. не сприяли реалізації її проєктів. Фінансування будівництва і розвиток

міста, названого на честь Катерини II, припинилися майже на століття. Лише в 1899 р. в Катеринославі відбулось становлення першого вищого навчального закладу – гірничого училища.

Тому, з благодійною, добродійною метою для сприяння освітніх та мистецьких процесів було засновано Катеринославське наукове товариство (1901 р.), філію Московського Імператорського російського технічного товариства (1902 р.), Катеринославську філію Строганівського художньо-промислового училища, художньо-ремісничу навчальню майстерню О. Долгової (1907 р.), художньо-технічні курси при художній комісії Наукового товариства (1909 р.), архітектурно-художні курси (1910 р.).

Навчання «витонченим мистецтвам» мало на той час досить значний попит та входило до навчальних програм Харківського (1805 р.), Київського (1834 р.) університетів, а також Кременецького, Волинського (1805 р.), Одеського Рішельєвського (1817 р.) ліцеїв, Ніжинської гімназії (1820 р.) та ін. На початку XIX ст. викладання малювання, краснопису, креслення було невід'ємною складовою народної освіти, регламентувалось урядовими постановами і знаходилося під безпосереднім контролем Петербурзької академії мистецтв. Міністерство народної освіти, створене у 1802 р., підпорядкувало діяльність всіх навчальних закладів впровадженням своїх положень, правил та постанов. У «Положенні про вчителів малювання та креслення» (1832 р.) чітко прослідковувалось головне завдання педагогічного колективу у формуванні учнівського розуміння прекрасного та піднесеного.

Для кращого засвоєння учнями основ образотворчої грамоти адміністрацією Головного народного училища, від початку його відкриття у 1794 році, було засновано рисувальні класи, до яких, за наказом князя Г. Потьомкіна, зараховано «...учнів Санкт-Петербурзької Імператорської Академії Мистецтв, живописців Василя Нерятіна і Михайла Бухарова, на їх прохання, визначено мною, Г. Потьомкіним, в Катеринославськ, для долучення до навчання сього художества вихованців – ордер № 24 – 15 січня 1786 р.» [2, с. 187]. Так, вихованці Петербурзької академії мистецтв: талановитий майстер акварелі В. Нерятин [20, с. 346] та художники-живописці М. Бухаров [18, с. 158] та Г. Захарченко [9, с. 35] розпочали свою діяльність на Катеринославщині. Ці авторитетні випускники академії навчали образотворчій грамоті вихованців училища протягом перших 10 років.

З процесом реорганізації в 1804 р. Головного народного училища в чоловічу класичну гімназію,

викладацький склад педагогів малюнку було оновлено. Серед нових викладачів слід відмітити педагогічну та художню майстерність випускника Петербурзької академії мистецтв, здібного і талановитого учня відомого російського педагога Г. Угрюмова, рисувальника Ф. Рєпніна-Фоміна [20, с. 189].

Згідно досліджень Л. Соколюк [25, с. 54–57], не заперечуємо припущення, що саме в Катеринославській класичній гімназії мистцем була відпрацьована методика навчання образотворчій грамоті, яку він згодом продовжував розвивати під час роботи в Харківському університеті. Користуючись матеріалами попередніх дослідників, можна зауважити, що Ф. Рєпнін-Фомін, працюючи в 1804-1815 рр. художником-педагогом, змінив та значно збагатив методику викладання рисунку, про що стверджують сучасники [9, с. 45].

Згідно класичної програми, навчання образотворчих дисциплін початку XIX століття ґрунтувалось на замальовках із зразків, з метою набуття навиків «точності та чистоти» копіювання з оригіналів, а також цілеспрямованого удосконалення розвитку поняття про прекрасне, поліпшення смаку, формування навичок зображення предметів, що використовувалися в мистецтвах та ремеслах [19, с. 4]. Нові ж навчальні методики, введені Ф. Рєпніним-Фоміним, зосереджували увагу на етапності рисування предметів: початковий етап розвивав здібність у відтворенні геометричних моделей, гіпсових рельєфів, орнаментів [28, с. 258] та об'єктів різної складності, а вже згодом – досягати майстерності рисувати з природи, виключаючи обов'язкове копіювання оригіналів. Його новачі категорично відходили від класичного викладання рисунку. Практика Ф. Рєпніна-Фоміна в училищі була багатогранною. Реформувавши навчання, він зосередив увагу на громадській діяльності: зайнявся організацією виставок студентських робіт, які ілюстрували рівень успішності навчання та сприйняття з рисунку. Роботи, що отримували нагороди, відправлялись як звіт про роботу викладачів та учнів до Петербурзької академії мистецтв [19, с. 93]. Часто такі роботи учнів гімназії з рисунку брали участь у конкурсах, які організовувала Петербурзька академія мистецтв [29, с. 72].

Слід відмітити, що ступінь викладання малювання залишався досить високим, це зумовлювалось ґрунтовною академічною підготовкою викладацького складу, адже у другій половині XIX століття педагогами мистецьких дисциплін Катеринославської класичної чоловічої гімназії були педагоги-художники – випускники Петербурзької академії мистецтв. Варто згадати про Муратова Анатолія Дмитровича (нар. після

1860-1922 рр.) – навчався у Московському училищі живопису і скульптури, потім протягом 1880-1887 рр. – у Петербурзькій академії мистецтв. Пісарьов Сергій Олексійович (1869-1928 рр.) – «вольнослушатель» Петербурзької академії мистецтв протягом 1889-1894 рр. і отримав звання класного художника 3 ступеня за картину «Известие о смерти отца» [29, с. 153]. Окулов Петро Тимофійович (1839-1921 рр.) – навчався в Петербурзькій академії мистецтв з 1857 до 1868 р. У 1869 р. отримав звання художника 3 ступеня [8, с. 152]. П. Крестоносцев (1865-1870 рр.), П. Окулов (1870-1876 рр.), А. Саксен (1876-1882 рр.) [9, с. 153], А. Муратов (1884-1902 рр.), С. Пісарьов (1902-1904 рр.) [29, с. 52].

Серед учнів було також багато «непоганих рисувальників», які завдяки систематичному відвідуванню занять і серйозному відношенню до рисунку, креслення та живопису підвищували свої вже набуті знання. При гімназії на вихідних та у святкові дні організовувались додаткові заняття з рисунку і живопису для учнів старших класів та для всіх, хто мав бажання отримати додаткові знання і навички з цих предметів, навіть якщо програмою такі дисципліни не передбачалися [9, с. 285].

На межі століть соціальні та політичні умови становлення капіталістичних відносин підвищували попит на покращення зовнішнього естетичного вигляду промислової продукції. Такі обставини зумовили зростання авторитету професії художника в суспільстві та на виробництві. Все це природно змушувало розширювати межі художньої освіти з метою розвитку самобутніх народних кустарних промислів. Серед першочергових питань, які обговорювались громадськістю та у пресі, було становлення державної художньо-промислової школи.

З метою фінансово-матеріальної та «моральної» підтримки перспективних ідей і починань у Катеринославі, а також з метою становлення і пропаганди культури та науки у місті було організовано громадське товариство – Катеринославське наукове товариство (КНТ). Художню комісію при цьому товаристві очолював художник М. Моргунов. На чергових зборах комісії наприкінці 1908 р. ним було представлено статут та програму художнього навчання дітей [22, с. 116 – 124], з перспективою в майбутньому стати фундаментом у становленні безперервної професійної художньо-промислової освіти. Дозвіл на початок функціонування такого художньо-освітнього закладу погоджено з Міністерством торгівлі та промисловості у Катеринославі. Статут і програма затверджені на початку 1909 року і відразу 29 січня створено художньо-технічні курси при КНТ, як початкову художню школу.

Метою організації освітнього закладу було створення умов наймолодшим дітям вивчати елементарну образотворчу грамоту, яка б збагачувала, із поетапним процесом художнього навчання, набуті технічні знання та ремісничі навички. Саме такі настанови були основою тогочасних культури і науки. Вони також гармонійно поєднувалися з мистецтвом і разом сприяли піднесенню художніх здібностей учнів [16, с. 47]. Власних фінансів у художньої комісії вистачило тільки на відкриття художньо-технічних курсів при КНТ для всіх бажаючих [24, с. 147–159]. Відповідно до підрахунків за кошторисом художньої комісії на облаштування класів і утримання їх протягом одного року необхідно було близько 1700 руб. Катеринославське наукове товариство такої суми не мало у своєму розпорядженні. Тож досить часто активісти товариства звертались за фінансовою підтримкою до громадськості та місцевого самоврядування. Так, діти з бідних родин мали можливість навчатись безкоштовно, для всіх інших плата за навчання становила три рублі на місяць [24, с. 147–159].

Профілюючими дисциплінами були рисунок, живопис та «вивчення колориту». У 1910 р. запроваджені класи ліплення та декоративного живопису [12, с. 4].

Художньою комісією художньо-технічних курсів при Катеринославському науковому товаристві було організовано першу підсумкову, звітну виставку учнівських робіт. Відібрані творіння були представлені на Південноросійській (обласній) виставці 1910 р. у Катеринославі, де за «... доцільне поширення любові та поваги до мистецтва серед місцевого населення...» роботи художньо-технічних курсів відзначені похвальним листом [26, с. 3].

З метою сприяння поширенню професійної та елементарної освіти серед жінок та за підтримки місцевого дворянства, інтелігенції і Ради Петербурзької академії мистецтв у жовтні 1870 р. було організовано добродійну інституцію – Товариство опікування жіночою освітою в Катеринославі [31, с. 191].

Серед численних пунктів статуту Товариства найважливіше завдання: «...сприяти розвитку художньої освіти серед міського населення такого значного промислового центру, як Катеринослав...» [31, с. 191–192].

Ініціаторами та засновниками Товариства були міський голова І. Греков, його дружина Є. Грекова, О. Риндовська, К. Мессарош – почесні громадянки м. Катеринослава. Активісти Товариства залучили до фінансування комерційну, культурну та адміністративну еліту міста – понад 170 осіб, які своїми внесками (мінімальний внесок становив 10 руб. на рік) та добровільними пожертвами допомагали

втілювати в життя всі починання громади протягом близько 50 років [17, с. 6].

Активним членом Товариства, прихильником становлення і функціонування безкоштовної жіночої школи була благодійниця Ольга Якимівна Риндовська. За її ініціативою та на добровільні пожертви при цій школі у 1887 р. були відкриті рукодільні курси та майстерні, а у 1887 р. – вечірній художній клас [17, с. 7]. Опікувалося вищезгадане Товариство освітою не лише представників дворянства. Художня освіта та всебічна допомога в навчанні надавалось ученицям різних станів. Серед членів Товариства було багато представників дворянства: І. Євєцька, С. Бродницька, С. Бродницький, В. Малама, та ін. Вони брали активну участь у зібраннях та сприяли своїми щорічними пожертвами функціонуванню художньо-навчальних закладів. Так, на зборах, що відбулися 18 березня 1901 р., О. Риндовською було підняте питання про необхідність побудови «нового навчального приміщення, яке б відповідало вимогам шкільної гігієни та зростанню самого закладу, тому що старе, дерев'яне приміщення знаходилося у дуже жалюгідному стані» [17, с. 4]. Оскільки власних коштів у Товариства на такий масштабний будівельний проєкт не вистачало, ухвалили рішення про звернення до громадськості Катеринославщини з проханням матеріально підтримати [17, с. 5].

За свою активну благодійну діяльність у становленні художньої освіти та професійного художнього рівня жінок Олександра Якимівна отримала від місцевої громади звання Почесної громадянки міста [3, с. 480].

Через 15 років після заснування першої безкоштовної школи Товариство вже опікувалось повним фінансовим утриманням двох безкоштовних шкіл, а з 1874 до 1888 р. – ще й фабричної жіночої школи, в яких навчалось 25 відсотків учениць Катеринослава [4, с. 193].

На навчання зараховувались дівчата з Катеринослава та прилеглих територій, незалежно від віросповідання (православні, католички, лютеранки, іудейки) та станової приналежності (діти дворян, купців, солдатів, чиновників, міщан, селян, ремісників). Навчальний процес ґрунтувався на розв'язанні проблеми отримання не тільки елементарної, але й професійної жіночої освіти. Так, передбачалось відкрити бібліотеку, читальню, художньо-професійні класи з необхідним обладнанням, що і було зроблено трохи згодом. При безкоштовних жіночих школах Товариства з 1887 р. організували також класи рукоділля і шиття.

Навчально-професійна підготовка жінок у рукодільних класах – це найперші джерела зародження дизайнерської професійної майстерності в галузі моделювання одягу.

Навчальні програми жінки опановували у чотирьох відділеннях: модного дамського і портняжного шиття; білошвейної майстерності; панчішнов'язальної машинної майстерності; вишивання гладдю та інших витончених робіт [1, с. 3].

Відкриття рукодільних класів надавало підґрунтя для навчальної та, одночасно, комерційної діяльності – мінімальне отримання коштів від реалізацій чи замовлень [1, с. 12]. Тож частково функціонували вони і за рахунок самофінансування та самокупності.

За час існування рисувальних класів платня за навчання майже не змінювалась і становила 20 рублів на рік, але хто не мав змоги платити, навчалися безкоштовно за рахунок внесків Товариства. У Катеринославі при безкоштовних жіночих школах у лютому 1894 р. товариства відкрили рисувальні класи.

У дослідженнях Н. Молевої та Є. Белютіна зазначено, що «...Петербурзька Академія мистецтв, яка після своєї реформи 1894 р., опікувалась розповсюдженням художньої освіти у провінційних містах Російської Імперії і тому надавала методичну та матеріальну допомогу ... рисувальним класам, заснованим при безкоштовних жіночих школах Громадою у 1898 році» [13 с. 167]. А із губернських новин прослідковуємо, що вечірні рисувальні класи існували вже в 1894 р. за статутом, затвердженим у 1893 р. [23, с. 233–237].

У рисувальних класах надавались елементарні знання та навички з рисунку, креслення, орнаментів, стилізації та ліплення з глини, готували рисувальників та орнаменталістів для російських мануфактурних виробництв [1, с. 3].

На той час склад учнів, які навчалися рисунку, був досить різноманітним як за становою, так і за віковою приналежністю. Вік учнів коливався від одинадцяти до тридцяти п'яти років, а контингент переважно складався з представників робітничого класу, учнів та учениць катеринославських навчальних установ, котрі готувались до вступу в спеціальні вищі навчальні заклади [1, с. 2]. Кількість чоловіків часто майже в тричі переважала кількість жінок, що було типовим явищем у суспільстві наприкінці XIX – початку XX століть.

Опрацювавши ряд джерел, є всі підстави стверджувати, що навчальний процес кожного учня також залежав і від рівня виконання підсумкових практичних робіт та від результатів конкурсів.

Для розвитку об'ємного мислення дуже важливим було рисування і креслення на площині, також корисними вважались заняття з ліпленням, задля необхідності досконалого відчуття об'ємності [23, с. 233–237]. Як ми вже

зазначали, такий художньо-освітній шлях став пріоритетним в академічній практиці навчання, особливо наприкінці XIX ст. За цими методиками працювали більшість провідних педагогів Академії мистецтв кінця XIX ст. [23, с. 233–237].

Товариства постійно опікувались організацією належних умов для занять з рисунку, дбали про наявність спеціально обладнаного приміщення та навчального фонду, а також рисувального приладдя, спеціальних меблів та освітлювального обладнання.

Викладачі Катеринославської гімназії С. Бейлін та М. Вітлін [15, с. 1] у 1913 р. організували школу рисування та креслення. У зв'язку з фінансовими проблемами щодо утримання даної школи невдовзі її було реорганізовано техніком-архітектором С Бейліним на художньо-архітектурні курси [3, с. 672–697]. Мета організації – задовольнити попит бажаючих опанувати загальними художніми та професійними знаннями і навичками у сфері декоративного живопису, архітектури, прикладного мистецтва і підготувати до практичної діяльності в галузях промисловості країни [3, с. 672–697].

При даних курсах, як ніде, активізувалась робота довкола самостійної творчості. Викладачі постійно націлювали на розвиток власної індивідуальної фантазії, уяви учнів зі стилізації та композиції загального та прикладного характеру [11, с. 3].

Поруч із вищерозглянутими навчальними закладами в м. Катеринославі діяли ще декілька персональних приватних мистецьких студій. Це навчальні заклади, при яких не було регламентованого терміну навчання, але саме вони надавали можливість для експериментування в навчальному процесі. Слід згадати про одну із відомих у місті приватних художніх студій талановитого художника-пейзажиста Є. Шрейдера. Митець здобув освіту в Мюнхенській, пізніше у Штудгардській академії мистецтв. Досить довгий час, як педагог-художник, стажувався та працював у Західній Європі. Отримав звання класного художника Санкт-Петербурзької академії мистецтв [21, с. 107–114]. У Катеринославі Є. Шрейдер мешкав протягом 1914–1916 рр., переїхавши із Харкова, де успішно займався творчою та педагогічною діяльністю [24, с. 33–41]. Із середини лютого 1914 р. у Харкові він уже опікувався студією з відділеннями рисунку, живопису та скульптури [22, с. 116–124]. Мав великий досвід керівництва подібним закладом при Харківському міському художньому музеї. Наприкінці літа 1916 р., у зв'язку з вимогами воєнного часу, студія Є. Шрейдера, а разом з нею і створена галерея, припинили своє функціонування.

Крім студії Є. Шрейдера, існували художні студії портретного жанру обдарованого педагога-художника М. Хейліка. Також студія відомого педагога-художника М. Сапожникова, на його педагогічні спрямування ми уже звертали увагу вище. Свою викладацьку майстерність при студії він спрямував, в першу чергу, на досконале вивчення природи. Саме цим прагнув формувати в учнів-студійців міцне підґрунтя для уяви.

Дані студії були, перш за все, осередками української культури і здійснювали підготовку абітурієнтів до вступу у вищі художні навчальні заклади, про що свідчать оголошення в періодичній пресі початку XX ст. [2].

Висновки. Таким чином, у піднесенні Катеринославського регіону, як визначного індустріального центру, наприкінці XIX – початку XX століть природно назріла потреба в художньо-промисловій освіті, що було своєрідною властивістю часу. Тож, при художньо-освітніх закладах, якими опікувались і фінансували Товариство опікування жіночою освітою Катеринослава, Катеринославське наукове товариство, відбулось становлення художньої педагогіки, яка сприяла вирішенню невідкладних завдань щодо відновлення самобутніх національних традицій та запровадження їх у різних галузях декоративно-ужиткового мистецтва. У цьому процесі групувались шляхи єднання ремісничих навичок із ґрунтовною художньо-професійною освітою того часу. Аналіз матеріалів, зосереджений довкола художньо-педагогічної діяльності в Катеринославі, розширив межі пізнання шляхів і процесів її становлення.

У подальших наукових розвідках виникає потреба висвітлити питання внеску українських благодійників, попечителів і меценатів у розвиток приватної мистецької освіти, зокрема приватного музичного навчання окресленого періоду, або зарубіжної приватної художньої практики з метою впровадження в процесі мистецько-педагогічних реформ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. В обществе попечительства о женском образовании [Текст] // Приднепров. край. – 1899. – 27 февр. (№ 413). – С. 3.
2. Державний архів Дніпропетровської області Ф. 11. – Оп. 1. – Д. 1238. – Ст. 672 – 697, 674.
3. Дніпропетровськ: Минуле і сучасне / А. К. Фоменко та ін. – Д.: ВАТ «Дніпрокнига», 2001. – 583 с.
4. Дудко Г.В., Колесниченко А.А. Александра Акимовна Рындовская [Текст] / Г.В.Дудко, А.А.Колесниченко // Регіональне та загальне в історії: тези Міжнар. наук. конф., присвяч. 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-ліття XIII археологічного з'їзду, листоп. 1995 р. / упоряд. В.М.Бекетова. – Дніпропетровськ: Пороги, 1995. – С. 192–194.
5. Золотарева Л. Полихудожественное образование как интеграционное пространство //Л. Золотарева // Вестник ПГУ. – №1. – 2011. – С. 82-90.
6. Ковальчук О. Іван Врона як реформатор української мистецької освіти XX сторіччя / О.Ковальчук // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 4. – С. 23–26.

7. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. URL: http://www.yurinfo.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&article_id=165701

8. Кондаков С. Юбилейный справочник Императорской Академии художеств 1764 – 1914. Ч. II: Библиографическая. Список русских художников (к юбилейному справочнику Императорской Академии художеств) / С.Кондаков. – С.-Пб., 1914. – 456 с.

9. Локоть Ф. Столетие Екатеринославской классической гимназии 1805–1905гг. [Текст]: краткий ист. очерк / Сост. Ф. Локоть. – Екатеринослав, 1908. – 386 с.

10. Масол Л.М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів. URL: library.udpu.org.ua/library_files/.../visnuk_3.pdf

11. Местная жизнь. На архитектурно-художественных курсах [Текст] // Южная заря. – 1914. – 29 авг. (№ 2456). – С. 3.

12. Местная жизнь. Открытие художественно-технических курсов художественной комиссии екатеринославского Научного общества [Текст] // Южная заря. – 1910. – 8 окт. (№ 1311). – С. 4.

13. Молева Н. М., Белютин Э. М. Русская художественная школа второй половины XIX – начала XX века [Текст] / Н.М.Молева, Э.М.Белютин. – М.: Искусство, 1967. – 564с.: ил.

14. Об учреждении университета в губернском городе Екатеринославского наместничества [Текст] // Полное собрание законов Российской империи. – С-Пб., 1836. – Т. 22. – С. 227.

15. Объявления [Текст] // Южная заря. – 1907. – 26 апр. (№ 301). – С. 1.

16. Отчет о деятельности Екатеринославского Научного общества в 1907-1908 академическом году. Год девятый [Текст]. – Екатеринослав, 1909. – 80 с.

17. Отчет о деятельности общества попечительства о женском образовании в г. Екатеринославе за 1904 год. – Екатеринослав, 1904. – 173 с.

18. Первое столетие города Екатеринослава 1787–1887 [Текст]: материалы для ист. очерка / сост. М.М. Владимиров. – Екатеринослав, 1887. – 275 с.

19. Положение об учителях рисования и черчения в гимназиях и уездных училищах [Текст]. – С-Пб., 1832.

20. Рубан В.В. Український портретний живопис першої половини XIX століття [Текст] / В.В. Рубан. – К.: Наук. думка, 1984. – 360 с.: іл.

21. Світлична О. Розвиток художньої освіти в Катеринославі (Дніпропетровську) середини XIX – початку XX ст. [Текст] / О.Світлична // Вісник ХДАДМ: зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2004. – № 9. – С. 33–41.

22. Світлична О.М. Національні традиції у творчості дніпропетровських митців кінця XX – початку XXI століття [Текст] / О. Світлична // Вісник ХДАДМ: зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2008. – № 7. – С. 116–124.

23. Світлична О.М. Становлення і розвиток художньої освіти в Катеринославі (Дніпропетровську) кін. XVIII – сер. XIX ст. [Текст] / О.Світлична // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. – Кривий Ріг.: КДПУ, 2005. – № 10. – С. 233–237.

24. Світлична О.М. Художня комісія Катеринославського Наукового товариства [Текст] / О.Світлична // Вісник ХДАДМ: зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2007. – № 12. – С. 147–159.

25. Соколюк Л.Д. К истории художественной жизни Харькова. Эволюция Харьковской художественной школы во второй половине XVIII – начале XX века [Текст]: дис. на соискание науч. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.04 «Изобразительное искусство» / Соколюк Л.Д. – Л.: Акад. худож. СССР, 1987. – 186 с.

26. Список художественно-промышленных заведений, получивших награды на южно-русской выставке [Текст] // Южная заря. – 1910. – 25 сент. (№ 1301). – С. 3.

27. Старченко В. Вплив народного малярства на творчість професійних митців України XIX – початку XX

століття / В. Старченко // Всеукраинская научно-практическая Интернет-конференция «Роль украиноведения в воспитании национального сознания и достоинства новой генерации украинцев» (14–15 ноября 2013г.). – Дніпропетровськ, 2013. – С. 17–20.

28. Столетие Екатеринославской классической гимназии 1805–1905гг. [Текст]: краткий ист. очерк / Сост. Ф. Локоть. – Екатеринослав, 1908. – 386 с.

29. Тверська Л.В. Кулебівський філософ [Текст] / Л.В.Тверська // Образотворче мистецтво. – 2003. – № 3. – С. 72.

30. Фомічова М. Регіональна специфіка формування професійно-мистецьких шкіл в Україні / М. Фомина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16922/15-Fomichova.pdf?sequence=1>

31. Шихов К.Л. З історії Катеринославської громади опікування жіночою освітою (1868–1888) [Текст]: / К.Л. Шихов // Регіональне та загальне в історії: тези Міжн. наук. конф., присвяч. 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-ліття XIII археологічного з'їзду, листоп.1995 р. / упоряд. В.М.Бекетова. – Дніпропетровськ: Пороги, 1995. – С. 191–192.

32. Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції : [моногр.] / Р. Шмагало // – Л. Українські технології, 2005. – С. 146–154.

BIBLIORAFIA

1. V obshchestve popечitelstva o zhenskom obrazovaniiy [Текст] // Prydneprov. kraï. – 1899. 27 fevr. (№ 413). – S. 3.

2. Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti F. 11. Op. 1. D. 1238. – S. 672 – 697, 674.

3. Dnipropetrovsk: Mynule i suchasne / A. K. Fomenko ta in. D.: VAT «Dniproknaha», 2001. – 583 s.

4. Dudko H.V., Kolesnychenko A. A. Aleksandra Akymovna Ryndovskaia Rehionalne ta zahalne v istorii: tezy Mizhnar. nauk. konf., prysviach. 140-richchiu vid dnia narodzhennia D.I.Iavornytskoho ta 90-littia XIII arkheolohichnoho z'izdu, lystop. 1995 r. / uporiad. V.M.Beketova. Dnipropetrovsk: Porohy, 1995. – S. 192–194.

5. Zolotareva L. Polykhudozhestvennoe obrazovanye kak yntehratsyonnoe prostranstvo Vestnyk PHU. – №1. – 2011. – S. 82–90.

6. Kovalchuk O. Ivan Vrona yak reformator ukraïnskoi mystetskoi osvity KhKh storichchia Obrazotvorche mystetstvo. 2003. – № 4. – S. 23–26.

7. Kompleksna prohrama khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh ta pozashkilnykh navchalnykh zakladakh. URL: http://www.yurinfo.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&article_id=165701

8. Kondakov S. Yubileinyi spravochnyk Ymperatorskoi Akademyy khudozhestv 1764 – 1914. Ch. II: Byblyohrafycheskaia. Spysok russkykh khudozhnykov (k yubileynomu spravochnyku Ymperatorskoi Akademyy khudozhestv) / S.Kondakov. p. Pb., 1914. – 456 s.

9. Lokot F. Stoletye Ekaterynoslavskoi klassycheskoi hymnazy 1805–1905hh. kratkyi yst. Ekaterynoslav, 1908. 386 p.

10. Masol L.M. Kontseptualni zasady formuvannia zmistu zahalnoi mystetskoi osvity v konteksti derzhavnykh standartiv. URL: library.udpu.org.ua/library_files/.../visnuk_3.pdf

11. Mestnaia zhyzn. Na arkhitekturno-khudozhestvennykh kursakh Yuzhnaia zaria. – 1914. – 29 avh. (№ 2456). – S. 3.

12. Mestnaia zhyzn. Otkrytie khudozhestvenno-tekhnicheskyykh kursov khudozhestvennoi komysyy ekaterynoslavskoho Nauchnoho obshchestva Yuzhnaia zaria. 1910. 8 okt. (№ 1311). – S. 4.

13. Moleva N.M., Beliutyn Э.М. Russkaia khudozhestvennaia shkola vtoroi polovyny XIX – nachala XX veka M.: Yksusstvo, 1967. – 564 s.: yl.

14. Ob uchrezhdeniiy unyversyteta v hubernskom horode Ekaterynoslavskoho namestnychestva Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ympery. – P.-Pb., 1836. – T. 22. – S. 227.

15. Ob'яvleniya [Tekst] // Yuzhnaia zaria. – 1907. – 26 apr. (№ 301). – S. 1.
16. Otchet o deiatelnosti Ekaterynoslavskoho Nauchnogo obshchestva v 1907-1908 akademicheskomo roku. Hod devyatiy [Tekst]. – Ekaterynoslav, 1909. – 80 s.
17. Otchet o deiatelnosti obshchestva popechitelstva o zhenskom obrazovanii v h. Ekaterynoslave za 1904 hod. – Ekaterynoslav, 1904. – S. 173.
18. Pervoe stoletie horoda Ekaterynoslava 1787–1887 [Tekst]: materialy dlia yst. ocherka / sost. M.M. Vladymyrov. – Ekaterynoslav, 1887. – 275 s.
19. Polozhenie ob uchyteliakh rysovaniya y chereniya v himnaziiakh y uездnykh uchylshchakh [Tekst]. P-Pb., 1832.
20. Ruban V.V. Ukrainskyi portretnyi zhyvopys pershoi polovyny XIX stolittia. – K.: Nauk. dumka, 1984. – 360 s.: il.
21. Svitlychna O. Rozvytok khudozhnoi osvity v Katerynoslavi (Dnipropetrovsku) seredyiny KhIKh – pochatku KhIKh st. Visnyk KhDADM: zb. nauk. pr. – Kh.: KhDADM, 2004. – № 9. – S. 33–41.
22. Svitlychna O.M. Natsionalni tradytsii u tvorchosti dnipropetrovskykh myttsiv kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia [Tekst] Visnyk KhDADM: zb. nauk. pr. – Kh.: KhDADM, 2008. – № 7. – S. 116–124.
23. Svitlychna O.M. Stanovlennia i rozvytok khudozhnoi osvity v Katerynoslavi (Dnipropetrovsku) kin. KhVIII – ser. KhIKh st. – Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly: zb. nauk. pr. Kryvyi Rih.: KDPU, 2005. – № 10. – S. 233–237.
24. Svitlychna O.M. Khudozhnia komisiia Katerynoslavskoho Naukovoho tovarystva Visnyk KhDADM: zb. nauk. pr. – Kh.: KhDADM, 2007. – № 12. – S. 147–159.
25. Sokoliuk L.D. K ystoriy khudozhestvennoi shkoly vo vtoroi polovyni XVIII – nachale XX veka [Tekst]: dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. yskusstvovedeniya: spets. 17.00.04 «Yzobrazytelnoe yskusstvo» L.: Akad. khudozh. SSSR, 1987. – 186 s.
26. Spysok khudozhestvenno-promyshlennykh zavedeniy, poluchyvshykh nahrady na yuzhno-russkoi vystavke [Tekst] // Yuzhnaia zaria. – 1910. – 25 sent. (№ 1301). – S. 3.
27. Starchenko V. Vplyv narodnoho maliarstva na tvorchist profesiinykh myttsiv Ukrainy KhIKh – pochatku KhKh stolittia Vseukraynskaia nauchno-praktycheskaia Ynternet-konferentsiya «Rol ukraiyovedeniya v vospytanyu natsionalnoho soznaniya y dostoinstva novoi heneratsyy ukraiyntsev» (14–15 noiabria 2013h.). – Dnipropetrovsk, 2013. – S. 17–20.
28. Stoletie Ekaterynoslavskoi klassycheskoi himnazyy 1805–1905hh. kratkyi yst. ocherk Sost. F. Lokot. – Ekaterynoslav, 1908. – 386 s.
29. Tverska L.V. Kulebivskiy filosof Obrazotvorche mystetstvo. – 2003. – № 3. – S. 72.
30. Fomichova M. Rehionalna spetsyfika formuvanniya profesiino-mystetskykh shkil v Ukraini. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16922/1-Fomichova.pdf?sequence=1>
31. Shykhov K.L. Z istorii Katerynoslavskoi hromady opikuvanniya zhinochoiu osvitoiu (1868–1888) Rehionalne ta zahalne v istorii: tezy Mizhn. nauk. konf., prysviach. 140-richchiu vid dnia narodzhennia D.I.Iavornytskoho ta 90-littia XIII arkhieolohichnoho z'izdu, lystop.1995 r. / uporiad. V.M.Beketova. – Dnipropetrovsk: Porohy, 1995. – S. 191–192.
32. Shmahalo R. Mystetska osvita v Ukraini seredyiny KhIKh – seredyiny KhKh st.: strukturuvanniya, metodolohiia, khudozhni pozytsii : [monohr.] L. Ukrainski tekhnolohii, 2005. – S. 146.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Русакова Людмила Іванівна – викладач-методист Канівського коледжу культури і мистецтв УДПУ імені Павла Тичини, аспірантка кафедри загальної педагогіки та історії педагогіки УДПУ імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: звернення до досвіду в процесі становлення і розвитку приватної художньої освіти Катеринославщини окресленого періоду, як можливого системоутворюючого фактору сучасної приватної художньої освіти.

УДК 34

ВІДБІР ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

Сергій ШЕВЧУК (Київ)

Постановка проблеми. Практика Служби пробациї в Україні вже нормативно визначена та перебуває на стадії впровадження в реальність, за якою країна поступово переходить до більш гуманних видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі. Однак нині постає проблема набору, підготовки та перепідготовки фахівців практичного спрямування, перед якими будуть поставлені завдання Служби пробациї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми створення Служби пробациї в Україні досліджували такі відомі вчені, як О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, В. О. Меркулова, Палій М. В., А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, Д. В. Ягунов та ін. [1; 3–6].

Мета статті. Визначити фахові компетенції та професійні навички працівників Служби пробациї серед випускників вищих навчальних закладів за фаховими напрямками «психологія» та

«соціальна педагогіка», для підбору працівників майбутньої Служби пробациї.

Виклад основного матеріалу дослідження. 25 квітня 2008 року Указом Президента України № 401/2008 було схвалено Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, якою передбачено вдосконалення роботи кримінально-виконавчої інспекції за зразком служб пробациї, що створені в багатьох європейських державах. Реалізація положень Концепції має забезпечити створення Служби пробациї як складової кримінально-виконавчої служби [2].

Створення служби пробациї у правовому полі України передбачається сьогодні й Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України №631/0212 від 8 листопада 2012 року, яка серед пріоритетних шляхів розвитку затвердила потребу створення правових і